ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

The Greek Review of Social Research

Vol 42 (1981)

42-43

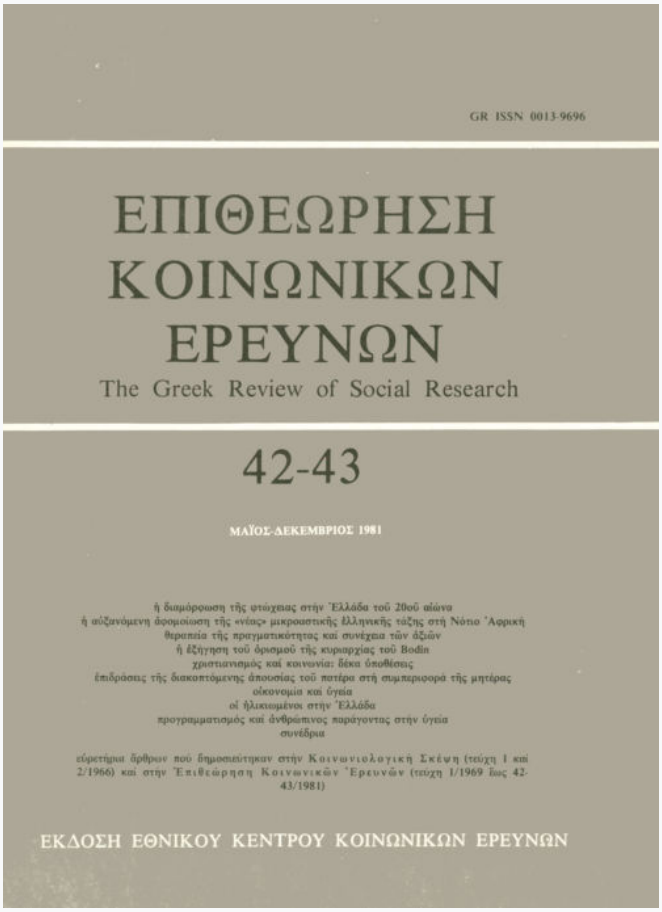

Χριστιανισμός και κοινωνία: Δέκα υποθέσεις

Δημοσθένης Σαβράμης

doi: 10.12681/grsr.420

Copyright © 1981, Δημοσθένης Σαβράμης

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0.

To cite this article:

Σαβράμης Δ. (1981). Χριστιανισμός και κοινωνία: Δέκα υποθέσεις. *The Greek Review of Social Research*, *42*, 167–175. https://doi.org/10.12681/grsr.420

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 23/04/2024 10:29:24

χριστιανισμός καί κοινωνία

δέκα ὑποθέσεις

τοῦ
Δημοσθένη Σαβράμη
Καθηγητοῦ Κοινωνιολογίας τῆς Θρησκείας Πανεπ. Κολωνίας καί Βόννης

Μετάφραση: Κ. Ι. Μαρούντας
Dr. rer. pol.

1η Ὑπόθεση: Ὅταν ὁ κοινωνιολόγος ἀναλογίζεται μία θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐνδιαφέρεται, βασικά, γιά μαρτυρίες πού μπορεῖ νά ἔχουν καθαρά κοινωνιολογική σημασία. Τότε πρό πάντων, ὅταν ἀσχολεῖται μέ τίς ἀλληλεπιδράσεις μεταξύ θεολογίας καί κοινωνίας πρέπει πρῶτα νά ξεχωρίσει ἐκεῖνες τίς μαρτυρίες τῆς Καινῆς Διαθήκης, πού ἀφ' ἑνός βρίσκονται στήν ἀρχή κάθε χριστιανικῆς θεολογίας καί ἀφ' ἑτέρου ἔχουν ἤ εἶχαν σημασία γιά τήν κοινωνία. Ὡς σπουδαία μαρτυρία θεωρῶ τή φράση: «Τά ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδού γέγονε καινά τά πάντα» (2 *Κορ.* 5,17). Ἡ φράση αὐτή εἶναι σημαντική, γιά τή θεματική μας, ὄχι μόνο γιατί τό *νέο* μᾶς ἀναγκάζει νά σκεφθοῦμε τήν *κοινωνική μεταβολή*, ἀλλά καί γιατί ἡ ριζοσπαστικότητα αὐτῆς τῆς μαρτυρίας προκαλεῖ τήν ἀπάντηση σέ δύο σημεῖα: *πρῶτο:* Ὁ Χριστός παρουσίασε ἕνα νέο πρόγραμμα κοινωνικῆς ἀνανέωσης καί *δεύτερο:* Τί ἐννοεῖται μέ τό *νέο* καί πῶς διακρίνεται τό νέο αὐτό ἀπό τό *παλαιό*.

Πιστεύω ὅτι σ' αὐτά τά σημεῖα μπορῶ νά δώσω ἀπάντηση ἀκολουθώντας τήν ἑξῆς ὑπόθεση: Ὁ Χριστός δέν διατύπωσε ἕνα συγκεκριμένο πρόγραμμα γιά τήν ἀνανέωση τῆς κοινωνίας. Γιατί πρῶτον, ὁ ἀγώνας του ἐναντίον τῶν κακῶν κοινωνικῶν καταστάσεων εἶναι θρησκευτικῆς φύσεως, καί σίγουρα ὄχι κοινωνικοοικονομικῆς. Δεύτερο, ὁ Χριστός δέν ἦταν κανένας κοινωνικός οὐτοπιστής, ὥστε νά μήν μπορεῖ νά ἀντιληφθεῖ ὅτι ἡ κοινωνία τῆς ἐποχῆς του δέν ἦταν δυνατό νά μεταβληθεῖ ἄμεσα μέ βάση τή διδασκαλία του. Καί τρίτο, τό σχέδιο ἑνός συγκεκριμένου κοινωνικοοικονομικοῦ συστήματος θά ἀποτελοῦσε ἀντίφαση στή θεμελιώδη ἀλήθεια ὅτι «οὗ δέ τό Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία» (2 *Κορ.* 3,17). Γιατί—ἔτσι μᾶς διδάσκει καί ἡ Ἱστορία τῆς Θεολογίας καί τῆς Ἐκκλησίας—τή στιγμή πού ὁ Χριστιανισμός ἐμφανίζεται ὡς συγκεκριμένο πρόγραμμα κοινωνικοοικονομικῆς ἤ πολιτικῆς φύσεως, ἐκφυλίζεται σέ ὄργανο τῆς κυριαρχίας τοῦ ἀνθρώπου στόν ἄνθρωπο.

Συνεπῶς, ἡ θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης δέν μᾶς προσφέρει συγκεκριμένο πρόγραμμα πού μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ γιά τήν ἀνανέωση τῆς κοινωνίας. Δημιουργεῖ ὅμως τίς *προϋποθέσεις* πού μποροῦν νά προκαλέσουν τήν κατάργηση τῶν κοινωνικῶν κακῶν καί τή γένεση μιᾶς νέας κοινωνίας. Σ' αὐτές τίς προϋποθέσεις, σέ πρώτη θέση ὑπολογίζεται ὁ *νέος ἄνθρωπος*, ὁ ὁποῖος μέ τή δύναμη τῆς πίστης του μπορεῖ νά ἐλευθερωθεῖ ἀπό κάθε καταναγκασμό, γιά νά ἀφιερώσει ὅλες του τίς δυνάμεις στήν ἀνανέωση τῆς κοινωνίας σύμφωνα μέ τό πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ.

Συγκρινόμενος μέ τόν προχριστιανικό, ὁ κόσμος πού θέλησε ὁ Χριστός ἐμφανίζεται—θεωρημένος ἰδεατοτυπικά—ὡς ἕνας κόσμος, μέσα στόν ὁποῖο κάθε ἄνθρωπος, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν κοινωνική καί λοιπή καταγωγή του, παριστάνει ὅ,τι *πολυτιμότερο* μπορεῖ, γενικά, νά ὑπάρξει. Ὅλα τά ἄλλα, ὑλικές καί πνευματικές ἀξίες, χρησιμεύουν μόνο στό νά βοηθήσουν τόν ἄνθρωπο στίς προσπάθειές του νά πραγματωθεῖ μόνος του ὡς ἄνθρωπος. Ἔτσι, ἡ ἔννοια *ἀγάπη* ἀποκτᾶ μιά τελείως ἰδιαίτερη σημασία πού δέν ὑπῆρχε στόν προ-

χριστιανικό κόσμο. Ἡ χριστιανική ἀγάπη καταργεῖ *ὅλους τούς φραγμούς*, πού μπορεῖ νά χωρίζουν τούς ἀνθρώπους καί καθιστᾶ ἔτσι δυνατή τήν ἄρση κάθε *ἐγωισμοῦ*, συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ *συλλογικοῦ ἐγωισμοῦ τῆς πολιτείας*.

Ὁ *Σταυρός* εἶναι τό σύμβολο τῆς τιμῆς πού ἔπρεπε νά πληρώσει ὁ Χριστός στίς δυνάμεις αὐτοῦ τοῦ κόσμου, γιά νά ἐλευθερώσει τούς συνανθρώπους του ἀπό κάθε καταναγκασμό, ἐνῶ ἡ *Ἀνάσταση* ὑποδηλώνει τή νίκη ἐπί τῶν δυνάμεων τοῦ κόσμου, πρός ὄφελος τῆς ὑποκειμενικῆς καί ἀντικειμενικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι, ἡ θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀποτελεῖται ἀπό τό χαρμόσυνο μήνυμα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, δυνάμει τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ, μπορεῖ νά ἀλλάξει τόν ἴδιο του τόν ἑαυτό καί δι' αὐτοῦ ὅλον τόν κόσμο ἐκ θεμελίων, δηλαδή *ἐπαναστατικά*.

Σύμφωνα μέ τή θεολογία αὐτή τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἡ Ἐκκλησία εἶναι νοητή μόνο ὡς κοινότητα ἐκείνων πού πιστεύουν στόν Χριστό. Συνεπῶς, ἡ Καινή Διαθήκη γνωρίζει μία μόνο λειτουργία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος, δηλαδή ἐκείνη τοῦ ὑπηρετεῖν. Τό ἐκκλησιαστικό ἀξίωμα ὡς *αὐθεντική ἐξουσία*, καθώς καί ὁ,τι ἄλλο μπόρεσε νά ἐπιβληθεῖ σέ βάρος τοῦ δημιουργικοῦ καί χαρμόσυνου χαρακτήρα τῆς θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης—στά πλαίσια τῶν διαφόρων θεολογιῶν καί τῶν ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων, πού προέκυψαν μεταγενέστερα—ἀποτελοῦν, κατά ἕνα μεγάλο μέρος, συνέπεια τῶν ἀλληλεπιδράσεων, πού παρατηροῦμε μεταξύ θεολογίας καί κοινωνίας.

II

2η Ὑπόθεση: Ἕνας ἀπό τούς μεγαλύτερους κινδύνους πού ἔμενε ἀπαρατήρητος στή διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ, ἦταν ἡ παρανόηση πού μπόρεσε νά προέλθει ἀπό τό γεγονός ὅτι, γιά ἐκείνους πού ἤθελαν νά ζοῦν σύμφωνα μέ τή διδασκαλία αὐτή, μόνο *ἕνα* μποροῦσε νά θεωρεῖται σημαντικό: νά εἶναι ἕτοιμοι γιά τή μεγάλη ἡμέρα, νά ἐλευθερώσουν ἐσωτερικά τήν ψυχή καί νά τήν κρατήσουν ἐλεύθερη ἀπό ὅλα ἐκεῖνα πού θά μπορεῖ νά ἐκθέσουν σέ κίνδυνο τήν ἑτοιμότητα αὐτή. Ἡ συνέπεια θά ἦταν ἡ ριζοσπαστική ἄρνηση τοῦ «κόσμου», τῶν προβλημάτων του καί τῆς ἀνάλογης μέριμνας, μέ τήν προϋπόθεση ὅτι δέν λαμβάνει κανείς ὑπ' ὄψη ὅτι ἡ θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης δέν εἶναι μόνο *χριστοκεντρική* ἀλλά καί *ἀνθρωποκεντρική* ἔτσι, ὥστε τό ἐνδιαφέρον γιά τόν ἄνθρωπο νά περικλείει καί τό ἐνδιαφέρον γιά τήν κοινωνία, μέσα στήν ὁποία ζεῖ αὐτός ὁ ἄνθρωπος.

Ἡ ὑφιστάμενη ὅμως κοινωνική τάξη ὤθησε τούς γνήσιους Χριστιανούς στήν ἀπομόνωση, καί ἔτσι προέκυψε μιά μορφή ζωῆς, ἡ ὁποία ὄχι μόνο εὐνόησε τήν ἄρνηση τοῦ κόσμου ἀλλά καί τήν προήγαγε σέ μία θεολογικά νομιμοποιημένη πνευματική ἀντίληψη καί ἕναν τρόπο ζωῆς. Ἄλλωστε, αὐτό ἀνταποκρινόταν τελείως στήν ἀνατολίτικη νοοτροπία, πού δέν προτιμᾶ τόν ἐνεργό *ἀγώνα* ἐναντίον τῆς οἰκονομικῆς καί κοινωνικῆς τάξης, ἀλλά μιά βασικά *παθητική* στάση, ἡ ὁποία συνεπάγεται παραίτηση, ψυχική διάθεση κατάρρευσης καί φρόνημα ὑποτελείας.

Ἔτσι, δημιουργήθηκε στήν Ἀνατολή ἡ θεολογία τῆς *ἐγκατάλειψης τοῦ κόσμου*, ἡ ὁποία καθιέρωνε τήν ἐξωκοσμική ἀσκητεία ὡς ἀνώτατη μορφή χριστιανικῆς ζωῆς. Ἀποτέλεσμα αὐτοῦ ἦταν νά χαθοῦν ὅλα τά *δυναμικά* στοιχεῖα τῆς θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης στόν χῶρο τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, δηλαδή στίς χῶρες ἐκεῖνες τῶν ὁποίων οἱ κοινωνικές μορφές ἀναπτύχθηκαν κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή τῆς θεολογίας τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ θεολογία αὐτή τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία θά μποροῦσε νά ἀναλάβει δημιουργική λειτουργία στήν κοινωνία, ἀφέθηκε νά μεταβληθεῖ σέ ὑπηρέτη τοῦ Κράτους καί ἔτσι ἐξανάγκασε τόν ἄνθρωπο, τόν ἀπελευθερωμένο μέ τή θυσία τοῦ Χριστοῦ, ἀπό ὅλους τούς καταναγκασμούς, νά ἀποδεχθεῖ τό κράτος ὡς ἰσότιμη δύναμη μέ τόν Θεό, στήν ὁποία ὀφείλει νά ὑποταχθεῖ.

Ἡ προσπάθεια γιά νά ἑρμηνευθεῖ αὐτή ἡ κατάσταση, ἀπό τήν ἄποψη τῆς κοινωνιολογίας τῆς θρησκείας, ἐπισημαίνει μερικά *κύρια χαρακτηριστικά* τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, τά ὁποῖα μπορεῖ νά ἐννοηθοῦν στά πλαίσια μιᾶς διαδικασίας, στήν ἀρχή τῆς ὁποίας βρίσκεται μιά *ἀπόφαση*, πού εἶναι στενά συνδεδεμένη μέ τήν ἀνθρωπολογία. Ἡ διδασκαλία αὐτή λέγει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν ἔχει διαφθαρεῖ τελείως ἀπό τήν ἁμαρτία: δηλαδή, στήν Ἀνατολική Ἐκκλησία ἰσχύει ἡ *αἰσιόδοξη* ἀντίληψη ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι σέ θέση νά ἀνανεωθεῖ, νά ἐξαϋλωθεῖ, νά τελειοποιηθεῖ μόνος του. Ἡ διδασκαλία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐμφορεῖται ἀπό ἰσχυρή πίστη στήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί στή συγγένεια τῆς ἀνθρώπινης μέ τή θεία φύση. Ὁ ὀρθόδοξος πιστός, σύμφωνα μέ τή θεωρία αὐτή τῆς ἐκκλησίας του, θά ἔπρεπε νά προορίζεται γιά συνεργάτης τοῦ Θεοῦ στή διαμόρφωση τοῦ κόσμου. Ἡ ἀντίληψη τοῦ καθήκοντος, τήν ὁποία συναντᾶμε στήν ἐσωκοσμική ἀσκητεία Δυτικῆς καί Διαμαρτυρόμενης μορφῆς, θά ἀνταποκρινόταν, ὡς ἐκ τούτου, πολύ περισσότερο στόν ὀρθόδοξο πιστό παρά ἐνδεχομένως στόν καλβινιστή, τοῦ ὁποίου ἡ ἰσχυρά ἀπαισιόδοξη ἀντίληψη γιά τόν Θεό καί τόν ἄνθρωπο μπορεῖ εὔκολα νά ὁδηγήσει στή μοιρολατρία. Ἐπειδή οἱ θεῖες ἰδιότητες τοῦ *λόγου*, τῆς *ἐλευθερίας* καί τῆς *ἀγάπης*, γιά τόν ὀρθόδοξο πιστό, ἔχουν ἐξασθενήσει ἀπό τήν ἁμαρτία, χωρίς ὅμως νά ἔχουν γίνει ἀνίσχυρες, θά ἔπρεπε ἀκριβῶς ὁ πιστός αὐτός νά μπορεῖ νά ἀναπτύξει καλλίτερα αὐτές τίς ἰδιότητες παρά ἕνας ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος προσανατολίζεται πρός μιά ἀνθρωπολογία, ἡ ὁποία θεωρεῖ τόν ἄνθρωπο *καθ'ὁλοκληρίαν διεφθαρμένο*, συνεπεία τῆς ἁμαρτίας.

Γι' αὐτό τό λόγο, γεννᾶται τό δικαιολογημένο ἐρώτημα: Γιατί ἡ αἰσιόδοξη αὐτή ἀντίληψη γιά τόν ἄνθρωπο στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία δέν ἔγινε φορέας οἰκονομικῆς, πολιτιστικῆς καί πολιτικῆς ἐξέλιξης στίς ὀρθόδοξες χῶρες; Ἡ ἀπάντηση βρίσκεται στό ὅτι ἡ ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία ἀφήνει ἀνοιχτές *δύο δυνατότητες*. Ἡ μία σημαίνει τή συνεργασία τοῦ ἀνθρώπου στήν ἀνανέωση τοῦ ἀτόμου καί τῆς κοινωνίας, σύμφωνα μέ τή θέληση τοῦ Θεοῦ, δηλαδή *ἐνεργητικός καί κοινωνικός* Χριστιανισμός, καί ἡ ἄλλη εἶναι ἡ *ἐγωιστική μονόπλευρη* προσπάθεια, νά ἐπιτύχει τήν τελειότητα *μόνο γιά τόν ἑαυτό του στήν ἀπομόνωση*, ἡ ὁποία μπορεῖ νά ὁδηγήσει σέ ἕναν *παθητικό ἀκοινωνικό* ἤ μάλιστα καί *ἀντικοινωνικό* Χριστιανισμό. Στή δεύτερη

περίπτωση, ἀπό τήν αἰσιόδοξη ἀντίληψη, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι σέ θέση νά ἀνανεωθεῖ, νά ἐξαϋλωθεῖ, νά τελειοποιηθεῖ καί μάλιστα νά θεωθεῖ μόνος του, προκύπτει *ἀρνητική* τοποθέτηση γιά τόν κόσμο. Στήν προκειμένη περίπτωση, ἡ *διδασκαλία τῆς θεώσεως* τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία, στήν κλασική της διατύπωση «Ὁ Θεός ἔγινε ἄνθρωπος γιά νά μπορέσουμε καί μεῖς νά γίνουμε θεοί», μᾶς παραδόθηκε ἀπό τόν *Μεγάλο Ἀθανάσιο*, μπορεῖ νά παίζει ἀποφασιστικό ρόλο. Ἡ ἔννοια τῆς θέωσης εἶναι ἡ ἀνύψωση τοῦ ἀνθρώπου στή σφαίρα τοῦ θείου καί ἡ πνευματική, μυστική του ἕνωση μέ τόν Θεό. Ἐδῶ ὑπάρχουν ἤδη οἱ ἀπαρχές μιᾶς ἐξωκοσμικῆς ἀσκητείας καί ἄρνησης τοῦ κόσμου. Ἡ ὁριστική ὅμως ἄρνηση τοῦ κόσμου ἄρχισε μόλις τή στιγμή πού καταβλήθηκε προσπάθεια νά ἀποκλεισθεῖ ὁ κόσμος ἀπό τή σφαίρα τοῦ θείου, μέ τήν ταυτόχρονη προσπάθεια νά πραγματοποιηθοῦν κύρια χαρακτηριστικά τῆς θέωσης, δηλαδή ἡ ὑπερνίκηση τοῦ ὑλικοῦ καί ἡ πνευματικοποίηση τῆς ζωῆς στήν ἀπομόνωση, δηλαδή στό μοναστήρι, ἀντί μέσα στόν κόσμο καί γιά τόν κόσμο.

Ὅταν, λοιπόν, λέγω ὅτι ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία πρέπει νά ἐννοηθεῖ στά πλαίσια μιᾶς διαδικασίας στήν ἀρχή τῆς ὁποίας βρίσκεται μιά *ἀπόφαση*, ἐννοῶ μέ αὐτό ὅτι ὁ ὀρθόδοξος κόσμος, ἐνώπιον τῶν *δύο* δυνατοτήτων πού τοῦ ἄφησε ἀνοιχτές ἡ ἀνθρωπολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, *διάλεξε τή δεύτερη*, μέ ἀποτέλεσμα στόν χῶρο τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας νά γεννηθεῖ ἕνας μονόπλευρος πνευματικισμός ἐπί ζημιᾶ μιᾶς δυνατῆς ἀνανέωσης τοῦ κόσμου. Ἀλλιῶς, ἐκφρασμένο ἰδεατοτυπικά: Ὁ ὀρθόδοξος ἄνθρωπος ἀπαντᾶ στό ἐρώτημα: Πῶς μπορῶ νά εἶμαι βέβαιος γιά τή μακαριότητά μου; Μέ πνευματικισμό, μυστικισμό, ἔκσταση, κτλ., μέ ταυτόχρονη ἄρνηση τοῦ κόσμου καί τῶν *ἀξιολογικῶν ἀντιλήψεων* πού συνδέονται μ' αὐτόν.

Τή στιγμή ὅμως πού ἀνακαλύφτηκε καί ἀναγνωρίστηκε πώς ὁ κόσμος εἶναι *συμφορά*, νομιμοποιήθηκε στά μάτια τοῦ ὀρθόδοξου κόσμου ἡ *ἐγκατάλειψη τοῦ κόσμου* σάν ἕνας τρόπος γιά νά ἀρθεῖ ἡ κατάσταση συμφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι, ἐπιβλήθηκε ἕνα σύστημα ἀξιῶν πού ἡ ἀφετηρία του πρέπει νά ἀναζητηθεῖ σέ μιά παράδοση ξένη πρός τόν κόσμο.

Οἱ συνέπειες τοῦ κοινωνικοῦ παράγοντα τῆς ὀρθόδοξης ἀνθρωπολογίας παραμερίστηκαν. Ἐνῶ στή Δύση οἱ ἀπαισιόδοξες ἀπόψεις τῆς ἀνθρώπινης κατανόησης, ὅπως ἐνδεχομένως ἡ θεωρία τοῦ προορισμοῦ, εὐνόησαν μέ τήν *ἐσωκοσμική ἀσκητεία* τή δραστηριοποίηση τῶν δυνάμεων τοῦ ἀτόμου καί συνέβαλαν σέ μιά κοινωνική, οἰκονομική καί πολιτιστική πρόοδο, ἡ ὁποία προσδιόρισε ὅλον τόν δυτικό κόσμο, στήν Ἀνατολή, παρά τόν αἰσιόδοξο χαρακτήρα τῆς ἀνθρωπολογίας, ἡ ὁποία μποροῦσε νά εἶχε ὁδηγήσει σέ μιά ἐσωκοσμική ἀσκητεία, ἔφθασαν σέ μιά *ἐξωκοσμική ἀσκητεία*, ἡ ὁποία, στήν ἀκοινωνική της στάση, ἔδωσε στό χῶρο τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας μιά ξένη καί ἐχθρική πρός τόν κόσμο φυσιογνωμία.

III

3η Ὑπόθεση: Διαπιστώσαμε ἤδη ὅτι ἡ θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης δημιουργεῖ τίς προϋποθέσεις πού μποροῦν νά προκαλέσουν τήν ἄρση τῶν κοινωνικῶν κακῶν καί τή γένεση μιᾶς νέας κοινωνίας. Σέ πρώτη θέση σχετικά μ' αὐτό, ἀναφέραμε τόν *νέο ἄνθρωπο*, ὁ ὁποῖος μέ τή δύναμη τῆς πίστης του μπορεῖ νά ἀπελευθερωθεῖ ἀπό κάθε καταναγκασμό· τό γεγονός ὅτι ὁ ὑπό τοῦ Θεοῦ ἐπιθυμητός κόσμος μπορεῖ νά εἶναι μόνο ἕνας κόσμος, στόν ὁποῖο *κάθε ἄνθρωπος*, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν κοινωνική καί λοιπή καταγωγή του, παριστάνει ὅ,τι *πολιτιμότερο* μπορεῖ γενικά νά ὑπάρξει, καί ὅτι ἡ χριστιανική ἀγάπη καταργεῖ *ὅλους τούς φραγμούς* πού μποροῦν νά χωρίζουν τούς ἀνθρώπους.

Στά πλαίσια ἑνός κόσμου ὁ ὁποῖος ἀποδέχεται τή θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἡ κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου πάνω στόν ἄνθρωπο δέν ἔχει θέση. Ἡ μοναδική πολιτική θεολογία, πού εἶναι σύμφωνη μέ τή θεολογία τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀνάστασης, εἶναι θεολογία ἡ ὁποία ἀρνεῖται νά ἐπικυρώσει πολιτικές κυριαρχικές ἀξιώσεις, σάν ἱερές καί θελημένες ἀπό τόν Θεό καί ἡ ὁποία, ἀντιθέτως, ξεσκεπάζει, σάν βλασφημία κατά τοῦ Θεοῦ καί τοῦ ἀνθρώπου, κάθε προσπάθεια γιά θέωση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Ἡ ταχεία, ὅμως, μεταβολή τῆς κοινωνίας πού στά πλαίσιά της ἀναπτύχθηκε, κατά τούς πρώτους αἰῶνες, ὁ Χριστιανισμός, προκάλεσε μεταβολή τόσο στή θεολογική σκέψη, ὅσο καί στήν Ἐκκλησία. Αὐτή ἡ μεταβολή ἔφερε, μέ τή σειρά της, νέα μεταβολή τῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία ὅμως δέν εἶχε τίποτε κοινό μέ τίς προσδοκίες πού ἀφύπνισε ἡ θεολογία τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀνάστασης τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Ἀναπτύχθηκε μία πολιτική θεολογία πού ἱεροποίησε τήν ἰσχύ τοῦ Κράτους καί ἡ ὁποία, μ' αὐτόν τόν τρόπο, νομιμοποίησε, μεταφυσικά, τήν κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου πάνω στόν ἄνθρωπο. Ἀπό τόν ἁπλό κανόνα πίστης τῶν πρώτων Χριστιανῶν *«Ἰησοῦς* εἶναι ὁ Κύριος» (*Ρωμ.* 10,6· 1 *Κορ.* 12,3), προῆλθαν, κάτω ἀπό ἑλληνικές ἐπιρροές, πολύπλοκες μορφές διδασκαλίας καί νόμοι, πού ἔκαμαν ἀδύνατη τήν ἀνάπτυξη τοῦ νέου ἀνθρώπου.

Ἡ πολιτική θεολογία τῆς Ἐκκλησίας νομιμοποίησε τήν αὐτοκρατορική θεολογία καί τή θεολογία τῆς νίκης τοῦ *Μεγάλου Κωνσταντίνου* ἔτσι, ὥστε ὁ κανόνας πίστης «Ἰησοῦς εἶναι ὁ Κύριος» διευρύνθηκε τώρα στόν κανόνα *«Ὁ Ἰησοῦς καί ὁ Αὐτοκράτορας* εἶναι οἱ Κύριοι». Πολλοί Χριστιανοί ἔβλεπαν ἕναν μεγάλο κίνδυνο γιά τόν Χριστιανισμό στό γεγονός ὅτι ὁ *Κωνσταντῖνος* «ἐξευγένισε» τίς ἡγετικές δυνάμεις τῆς Ἐκκλησίας καί, ἔτσι, ἡ Θεολογία καί ἡ Ἐκκλησία συμβιβάστηκαν μέ τίς δυνάμεις αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Αὐτοί οἱ Χριστιανοί, ὅμως, κηρύχτηκαν ὑπέρ ἑνός εἴδους διαμαρτυρίας κατά τῆς κατεστημένης Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἔμεινε ἀναγκαστικά ἄκαρπη. Ἐπῆγαν, κυριολεκτικά, στήν ἔρημο καί ἐγκατέλειψαν Χριστιανισμό, Θεολογία καί Ἐκκλησία στό βυζαντινό «κατεστημένο». Αὐτή ἡ ἐξέλιξη κυοφοροῦσε δύο μόνο δυνατότητες. *Ἡ* τήν ὑποταγή τῆς θεολογίας καί τῆς Ἐκκλησίας στή θέληση τοῦ Κράτους *ἤ* τήν ἀνάληψη τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας ἀπό τήν Ἐκκλησία. Ἐνῶ τό ἀνατολικό τμῆμα τῆς χριστιανοσύνης *ἦταν ὑποχρεωμένο*, γιά πολιτικούς καί κοινωνικούς λόγους, νά ἀποφασίσει γιά τήν πρώτη δυνατότητα, τό δυτικό τμῆμα *μπόρεσε* νά ἐπιλέξει τόν δεύτερο δρόμο.

IV

4η Ὑπόθεση: Στήν Ἀνατολή, ἡ θεολογία καί ἡ Ἐκκλησία ὑπέκυψαν στή θέληση τῆς πολιτείας καί ἔτσι προῆλθε ἡ *Αὐτοκρατορική Ἐκκλησία.* Ἀντίθετα, στή *Δύση,* ἀναπτύχθηκε ἡ *Παπική Ἐκκλησία,* δηλαδή ἡ ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ Πάπα, ἡ ὁποία βρίσκει στήν πρωτοκαθεδρία τή θεολογική της δικαιολόγηση. Ἐδῶ στή Δύση, ζοῦμε τήν παραμόρφωση μιᾶς ἄλλης βαρυσήμαντης ἀλήθειας τῆς θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἀναφερόταν στήν Καινή Διαθήκη, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι δέν μποροῦν νά ὀνομάζουν ἑαυτούς οὔτε δάσκαλο οὔτε ἀρχηγό οὔτε πατέρα· «εἷς γάρ ὑμῶν ἐστιν ὁ διδάσκαλος, ὁ Χριστός· πάντες δέ ὑμεῖς ἀδελφοί ἐστε» (*Ματθ.* 23,8). Ἔτσι, προῆλθε, στά πλαίσια τῆς μεσαιωνικῆς Ἐκκλησίας, μία τάξη, ἡ ὁποία ἐκφράζεται ἀκριβῶς ἀντίθετα ἀπό ὅ,τι ἀπαιτεῖ ἡ Καινή Διαθήκη. Γιατί ἡ τάξη αὐτή δέν παριστάνει τίποτε ἄλλο παρά ἕνα πιστό ἀντίγραφο τῆς πυραμιδοειδοῦς πατρικῆς τάξης (vater ordo) τῆς μεσαιωνικῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία στηριζόταν στήν ἀνισότητα ἐκ τῶν ἄνω πρός τά κάτω, στόν καταναγκασμό, τήν ἀνελευθερία καί τήν ἀμάθεια, καί ἡ ὁποία ἱεροποιήθηκε μεταγενέστερα ἀπό θεολογία καί Ἐκκλησία.

Στή Δύση, θεολογία καί Ἐκκλησία προκαλοῦν ἱεροποίηση τῆς ἀπόλυτης κυριαρχίας τοῦ ἀνθρώπου πάνω στόν ἄνθρωπο, τῆς ὁποίας τό μέγεθος καί ἡ ἐπίδραση ἀποδεικνύονται πειστικά μέ ἁπλή ἀναφορά χαρακτηριστικῶν λέξεων, ὅπως κληρικαλισμός, ὑποτίμηση καί ἀναθεματισμός τῆς γυναίκας, δίκες καί κυνήγι μαγισσῶν ἤ ἀνάμιξη στήν ἰδιωτική ζωή τοῦ ἀτόμου μέσω μιᾶς ἐχθρικῆς γιά τό σῶμα σεξουαλικῆς ἠθικῆς.

Πόσο ἀπομακρύνθηκαν θεολογία καί Ἐκκλησία κατά τόν Μεσαίωνα ἀπό τό πνεῦμα τῆς θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης, προκύπτει καί ἀπό τό γεγονός ὅτι ἐπικύρωσαν καί ἀνάπτυξαν περαιτέρω μιά τάξη, πού βασιζόταν στό *κρίνειν* καί στό *ἐκδικεῖσθαι.* Ἡ Καινή Διαθήκη, δμως, λέγει «Μή κρίνετε, ἵνα μή κριθῆτε» (*Ματθ.* 7,1)· «οὐ γάρ ἀπέστειλεν ὁ Θεός τόν υἱόν αὐτοῦ εἰς τόν κόσμον ἵνα κρίνῃ τόν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ» (*Ἰωάν.* 3,17)· «ἐν ᾧ γάρ κρίνεις τόν ἕτερον, σεαυτόν κατακρίνεις» (*Ρωμ.* 2,1) καί «σύ δέ τίς εἶ ὃς κρίνεις τόν ἕτερον;» (Ἰακ. 4,12). Ὁ ἴδιος ὁ Χριστός νουθετεῖ ὄχι μόνο τούς τότε ἀλλά καί τούς αἰώνιους Φαρισαίους «ὑμεῖς κατά τήν σάρκα κρίνετε· ἐγώ οὐ κρίνω οὐδένα» (*Ἰωάν.* 8,15).

V

5η Ὑπόθεση: Ἐάν θέλουμε νά ἐπισημάνουμε τά οὐσιαστικά χαρακτηριστικά τῆς μεσαιωνικῆς κοινωνίας, πρέπει νά σταματήσουμε σέ δύο κύρια σημεῖα τῆς κοινωνίας αὐτῆς: στήν κάθετη δομή της καί στήν κοινωνικοπολιτική ἀνηλικιότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, στά πλαίσια τοῦ φεουδαλισμοῦ, ἔπρεπε νά σκέπτεται καί νά ἐνεργεῖ ἔτσι, ὅπως νόμιζαν ὀρθό οἱ «Κύριοι», οἱ ὁποῖοι βρίσκονταν στήν κορυφή τῆς πυραμίδας τῆς κοινωνικῆς ἱεραρχίας. Θεολογία καί Ἐκκλησία συμπεριφέρονται ἀπέναντι στή δομή αὐτή τῆς μεσαιωνικῆς ἐκκλησίας ἔτσι, ὥστε δέν μποροῦμε νά τίς χαρακτηρίσουμε μόνο συντηρητικές—μέ τήν ἔννοια τῆς διαφύλαξης καί τῆς ἐπιμονῆς. Ἡ θεολογία παρέδωσε στήν Ἐκκλησία τόν ἀπαραίτητο ἰδεολογικό ἐξοπλισμό γιά τήν ἱεροποίηση τῆς κάθετης δομῆς τῆς φεουδαλικῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία, ἀπό ἐδῶ καί στό ἑξῆς, σάν ὑπό τοῦ Θεοῦ ἠθελημένη τάξη, μπόρεσε νά ἐπικρατήσει, ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καί τοῦ Εὐαγγελίου, στίς δύο σφαῖρες: στήν ἐκκλησιαστική καί στήν κοσμική. Καί τά δύο, δμως, τόσο ἡ κάθετη δομή τῆς φεουδαλικῆς κοινωνίας καί τῆς Ἐκκλησίας, δσο καί ἡ ἀνηλικιότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀντιλέγουν στή θεμελιώδη ἀλήθεια τῆς θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης «οὗ δέ τό Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία» (2. *Κορ.* 3,17). Στόν Μεσαίωνα, μέ τήν ὁλοκληρωτική προσαρμογή τῆς θεολογίας καί τῆς Ἐκκλησίας στίς προϋπάρχουσες τάξεις, ζοῦμε τό ἀποκορύφωμα τῆς κοσμικοποίησης τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Δέν ἔγινε ὁ κόσμος χριστιανικός ὅπως νομίζουν πολλοί θεολόγοι— ἀλλά ὁ Χριστιανισμός ἔγινε δμοιος μέ αὐτόν τόν κόσμο.

Τήν ἀπελευθέρωση τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπό τά ἐγκόσμια δεσμά του μπόρεσε νά πετύχει μόνο ἐκεῖνος πού, δυνάμει τοῦ προσωπικοῦ του χαρίσματος, ἦταν σέ θέση, ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καί θεμελιωδῶν ἀληθειῶν τῆς θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης, νά ἀποκαλύψει καί τά δύο ὡς μή χριστιανικά: τήν πολιτική θεολογία καί τήν Ἐκκλησία ἀφ' ἑνός καί ἀφ' ἑτέρου τίς τάξεις πού καθιερώθηκαν ἀπό τή θεολογία καί τήν Ἐκκλησία. *Ὁ Μαρτῖνος Λούθηρος* καί ἡ μεταρρύθμιση πού ἔφερε συνετέλεσαν ἀποφασιστικά στήν *ἀποκάλυψη* αὐτή.

Ἡ λέξη μεταρρύθμιση (*reform* ἀπό τό λατινικό reformatio) σημαίνει *ἀναμόρφωση* καί *ἀνανέωση.* Ἡ ἀναμόρφωση καί ἀνανέωση, πού ἔφερε ἡ μεταρρύθμιση, στηρίζεται στήν πεποίθηση τοῦ Λούθηρου ὅτι ὁ Θεός δέν μπορεῖ καί δέν θέλει νά ἀφήσει κανέναν νά κυβερνᾶ τήν ψυχή τοῦ ἀτόμου. Ὁ θρησκευτικός ἄνθρωπος ὡς ὑπεύθυνη, χριστιανική προσωπικότητα ἐπαφίεται στόν ἑαυτό του. Ἔτσι, ὁ ἀτομικισμός στή Δύση ὑφίσταται θεολογική νομιμοποίηση καί θρησκευτική ἐπικύρωση πού δίνει στό ἄτομο καινούργιες εὐκαιρίες νά ἀναζητήσει, νά βρεῖ καί νά πραγματοποιήσει τή σωτηρία του ἀνεξάρτητα ἀπό τό συλλογικό, δηλαδή μέ αὐτόνομη σκέψη καί πράξη. Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά σκέπτεται· ἔτσι, μπορεῖ νά ἀνακαλύψει ὅτι ἡ κακή του κατάσταση εἶναι ταυτόσημη μέ τήν ἀνηλικιότητά του, γιά τήν ὁποία «εὐθύνεται ὁ ἴδιος». Ἀπό ἐδῶ καί πέρα, ἐλπίζει νά μπορέσει νά ἀλλάξει τήν κατάσταση αὐτή, μέ τό νά διακηρύξει ὡς ὕψιστη ἀξία τήν *ἐλευθερία* ἀπό κάθε κηδεμονία.

Ἐπειδή, δμως, ἐκεῖ πού εἶναι τό Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, εἶναι καί ἐλευθερία, ἔχουμε τό δικαίωμα νά ἰσχυριζόμαστε ὅτι, μέ τήν ἄρση τῆς ἀνηλικιότητας τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀνθρωπότητα πλησιάζει ἐκεῖνο πού ἡ θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης ἤθελε ἀπό τόν ἄνθρωπο καί γιά τόν ἄνθρωπο. Ἔτσι ἰδωμένη ἡ μορφή τῆς κοινωνίας στήν ὁποία ἐδῶ καί σήμερα ζοῦμε, δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά τό τελικό προϊόν τῆς ἐκ νέου ἀνακαλύψεως μερικῶν θεμελιωδῶν ἀληθειῶν τῆς θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης. Δέν εἶναι δυνατό, βέβαια, νά χαρακτηρισθεῖ ἡ κοινωνία αὐτή ὡς χριστιανική, ἐνεργεῖ δμως σάν καταλύτης τῆς θεολογίας καί τῆς Ἐκκλησίας, ἀναγκάζοντάς τες νά ἀνανεωθοῦν,

σύμφωνα μέ τό πνεῦμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, ἔτσι ὥστε, μετά τή θρησκευματοποίηση τοῦ Χριστιανισμοῦ, νά τεθεῖ σέ κίνηση ἕνας ἐκχριστιανισμός τοῦ θρησκεύματος, ὁ ὁποῖος δέν θά μείνει χωρίς συνέπειες γιά τήν κοινωνία.

VI

6η Ὑπόθεση: Ὁ Μαρτῖνος Λούθηρος συνέβαλε μέν ἀποφασιστικά στήν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν ἀνηλικιότητά του, ὑπέκυψε ὅμως αὐτός ὁ ἴδιος καί ἡ θεολογία του στήν κάθετη δομή τῆς κοινωνίας στήν ὁποία ζοῦσε καί δροῦσε. Πρό πάντων, ὅμως, δέν ἐπέτυχε τήν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀτόμου ἀπό τήν πολιτεία. Ἀντίθετα, ἡ θεολογία τοῦ Λουθήρου παρέλαβε ἔννοιες, ὅπως «ἀρχή», «διαταγή», «ὑπακοή», «ἄρχειν», «ὑπηρετεῖν» καί παρόμοια, τίς ἐπικύρωσε, καί ἔτσι συνετέλεσε κι αὐτή, ὥστε ἡ κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου πάνω στόν ἄνθρωπο νά ἑρμηνεύεται μέχρι τόν 18ο αἰώνα ὡς ἐπιθυμητή ἀπό τόν Θεό.

Τό γεγονός, ὅμως, ὅτι ὁ *Λούθηρος* καί ἡ *μεταρρύθμιση* βοήθησαν τόν ἄνθρωπο νά ἀναγνωρίσει τό οὐσιαστικό του δικαίωμα γιά ἐλευθερία, τοῦ ἄνοιξε τόν δρόμο πρός τό ἐλεύθερα σκέπτεσθαι καί πράττειν. Ὁ ἐλεύθερα σκεπτόμενος ἄνθρωπος δέν ἀνακάλυψε μόνο τήν ἀξία τῆς ἐλευθερίας του, ἀλλά καί τήν ἀξία ἄλλων ἀξιῶν, τίς ὁποῖες ὀφείλουμε στόν Χριστό καί στό Εὐαγγέλιό του. Πρό πάντων– κοντά στήν ἐλευθερία– ἀναγνωρίστηκαν οἱ ἀξίες ἰσότητα καί ἀδελφικότητα ὡς σημαντικές καί ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιά τόν ἐνανθρωπισμό τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ Γαλλική Ἐπανάσταση, ὁ σοσιαλισμός, ἡ κοσμικοποίηση καί παρόμοια φαινόμενα συνετέλεσαν, ὥστε τά ἰδανικά ἐλευθερία, ἰσότητα καί ἀδελφικότητα, πού ἀναγνωρίστηκαν ὡς ὕψιστες ἀξίες, νά γίνουν τό θεμέλιο τῆς νέας ἐκείνης κοινωνικῆς τάξης, πού τή χαρακτηρίζουμε *δημοκρατική*.

Ἡ τάξη αὐτή, μέ τή σειρά της, διευκόλυνε τή δημιουργία νέων θεολογικῶν τάσεων, πού ἑτοίμασαν τόν δρόμο γιά ἕνα νέο Χριστιανισμό, ὁ ὁποῖος ἀνταποκρίνεται περισσότερο στό πνεῦμα τῆς θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀπό ὅσο ἡ προηγούμενη «πολιτική θεολογία», μεταξύ ἄλλων καί ἐπειδή μπόρεσε νά ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τόν κόσμο καί τίς δυνάμεις του, γιά νά ὑπηρετήσει μόνο τόν Χριστό καί *ὅλους* τούς ἀνθρώπους. Ἔτσι, δημιουργήθηκε στά πλαίσια τῆς θεολογίας καί τῶν Ἐκκλησιῶν, μία διαδικασία τοῦ ἐξανθρωπισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ἀνταποκρίνεται στό ἐπαναστατικό πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου, τό ὁποῖο μόνο ἐκεῖ ὑπάρχει, ὅπου κάθε ἄνθρωπος, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν κοινωνική καί λοιπή προέλευσή του, παριστάνει ὅ,τι *πολύτιμο* μπορεῖ γενικά νά ὑπάρξει.

VII

7η Ὑπόθεση: Ἡ κοινωνική τάξη πού δημιουργήθηκε μετά τήν ἐκ νέου ἀνακάλυψη τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος τοῦ Εὐαγγελίου, πού τή χαρακτηρίζουμε δημοκρατική, ἐπέδρασε καί ἐπιδρᾶ πολύπλευρα στή θεολογία καί στίς Ἐκκλησίες. Ἔτσι, τίς ἀνάγκασε νά ἐπανεξετάσουν τίς σχέσεις τους μέ τήν πολιτεία, νά θεωρήσουν κριτικά τό κοινωνικό τους παρελθόν καί, πρό πάντων, νά καταργήσουν τίς διασπάσεις καί τούς ἀνταγωνισμούς πού ἐπικρατοῦν ἀνάμεσα στούς Χριστιανούς καί στίς Ἐκκλησίες, καί στά δόγματά τους. Ἔτσι, γεννήθηκε ἕνα ἀπό τά σημαντικότερα φαινόμενα τοῦ αἰώνα μας, δηλαδή ἡ οἰκουμενική κίνηση καί τό οἰκουμενικό πνεῦμα πού τροφοδοτεῖ αὐτήν τήν κίνηση.

Γιά τόν γνώστη τῆς δημιουργίας καί τῆς ἱστορίας τῆς οἰκουμενικῆς κίνησης δέν ὑπάρχει καμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ κίνηση αὐτή δημιουργήθηκε κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή μή θεολογικῶν, πολιτικῶν ἤ κοινωνικῶν παραγόντων, ἀκριβῶς ὅπως εἶχαν γίνει παλαιότερα οἱ χωρισμοί τῶν Ἐκκλησιῶν, πού τά μή θεολογικά αἴτιά τους παραγκωνίζονται γιά χάρη μιᾶς μονόπλευρης θεολογικῆς καί, ἰδιαίτερα, δογματικῆς ἑρμηνείας. Ἡ οἰκουμενική κίνηση θέλει νά δημιουργήσει ἐπί θρησκευτικοῦ ἐπιπέδου ἐκείνη τήν *παγκόσμια κοινότητα,* πού τήν ἐπιδιώκουν ἄλλοι θεσμοί ἐπί πολιτικοῦ καί κοινωνικοῦ ἐπιπέδου, μέ περισσότερη ἤ λιγότερη ἐπιτυχία. Ἐπειδή ἡ οἰκουμενική κίνηση, πολιτικά καί κοινωνικά, δεσμεύεται ἰσχυρά, δέν ἀνήκει μόνο, ὡς φορέας κοινωνικοῦ σκέπτεσθαι καί πράττειν, στήν περιοχή τῆς θεολογίας, ἀλλά καί στήν περιοχή τῆς κοινωνιολογίας.

Στά πλαίσια τῆς οἰκουμενικῆς κίνησης, παρατηροῦμε, ἐπί διεθνοῦς καί διαδογματικοῦ ἐπιπέδου, ἐκεῖνο τό ἐνδιαφέρον γιά τήν κοινωνιολογία, πού κατ' ἀρχήν βρισκόταν σέ μικρούς θεολογικούς κύκλους καί μόνο ἐπί περιφερειακῆς βάσεως. Θεολόγοι μέ συναίσθηση τῆς εὐθύνης εἶδαν στήν *κοινωνιολογία* μιά συγκεκριμένη δυνατότητα γιά τή διόρθωση τῶν μοιραίων σφαλμάτων τῶν συναδέλφων τους, οἱ ὁποῖοι παραμελοῦσαν τόν ἄνθρωπο ὡς ὁλότητα, δηλαδή ὡς ψυχοσωματικό ὄν, καί τά προβλήματά του, πού προκύπτουν ἀπό τή συμβίωσή του στόν κόσμο μέ τούς συνανθρώπους του, πρός χάριν ἑνός μονόπλευρου πνευματικισμοῦ.

Μέ αὐξανόμενη ὅμως θεσμοποίηση τῆς οἰκουμενικῆς κίνησης, προέκυψε μία κατάσταση, πού μᾶς ἀναγκάζει νά χαράξουμε διαχωριστική γραμμή ἀνάμεσα σέ ἕναν *πνευματικό* καί ἕναν *πραγματιστικό οἰκουμενισμό.* Στά πλαίσια τῆς θεσμοποίησης τῆς οἰκουμενιστικῆς κίνησης στό Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν, παρατηροῦμε ἕνα νεο-κονφορμισμό θεολογίας καί Ἐκκλησίας, πού τό κύριο χαρακτηριστικό του εἶναι ὅτι, μέ ταυτόχρονη διατήρηση τοῦ κονφορμισμοῦ παλαιοῦ τύπου, υἱοθετεῖ σύγχρονα ἤ τῆς μόδας θεολογικά φαινόμενα, τά ὁποῖα δημιουργοῦν τήν ἐντύπωση σάν νά εἶχαν θεολογία καί Ἐκκλησία γιά νά προσφέρουν πραγματικά κάτι *νέο.* Ὅταν τό *κράτος* ἦταν μόδα, στό Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν μιλοῦσαν γιά Ἐκκλησία καί κράτος. Ὅταν ἡ λέξη *κοινωνία* ἦταν στό στόμα ὅλων, ἄρχισαν στή Γενεύη νά μιλοῦν γιά Ἐκκλησία καί κοινωνία καί τώρα, πού κάθε μικρό παιδί μιλᾶ γιά ἐπανάσταση, συζητοῦν καί στούς οἰκουμενικούς κύκλους γιά Ἐκκλησία καί ἐπανάσταση. Προφανῶς, ἐδῶ ὑπάρχει ἔλλειψη φαντασίας γιά ἕναν καλλίτερο κόσμο πού νά ἀνταποκρίνεται στό πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀπό πολλούς οἰκουμενικούς ἀξιωματούχους λείπει τό θάρρος νά σκέπτονται καί νά ἐνεργοῦν μή-κονφορμιστικά. Γι' αὐτό, χρειάζονται τή

«θεολογική μόδα» σάν ἄλλοθι: ἄρα εἶναι ἀνίκανοι νά σκέπτονται *μοντέρνα*.

Καί ὅμως, ἡ οἰκουμενική κίνηση παραμένει ἕνα ἀπό τά μεγαλύτερα θεολογικά συμβάντα ἀπό τήν ἐποχή τῆς μεταρρύθμισης. Ὁ πνευματικός οἰκουμενισμός, πού καθορίζεται ἀπό τήν κίνηση αὐτή, γιά νά νικήσει, δέν χρειάζεται τόν μηχανισμό τοῦ πραγματιστικοῦ οἰκουμενισμοῦ. Ἐπιβλήθηκε παντοῦ, ὅπου σήμερα ὑπάρχουν χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι θέτουν πιό ψηλά τό ὅτι εἶναι ἄνθρωποι καί χριστιανοί ἀπό τή δογματική τους τοποθέτηση. Οἱ χριστιανοί αὐτοί, ἐλεύθεροι ἀπό τούς καταναγκασμούς τοῦ κονφορμισμοῦ, παλαιοῦ καί νέου τύπου, ἐνεργοῦν ὡς πολλαπλασιαστές γιά τή σημερινή Οἰκουμένη, ἡ ὁποία ναί μέν ὁμιλεῖ λίγο γιά τόν Θεό καί τόν Χριστό, πλησιάζει ὅμως περισσότερο ἐκεῖνο, τό ὁποῖο ἀναγνωρίσαμε σάν θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης.

VIII

8η Ὑπόθεση: Ἐπίσης, καί ἡ καθολική θεολογία δέν ἔμεινε ἀμέτοχη στήν κοινωνική μεταβολή. Κατέβαλε τήν εἰλικρινέστατη καί ἄριστη προσπάθεια πού ἐπιχειρήθηκε στόν αἰώνα μας, γιά τήν ἀνανέωση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, μέ τή Δεύτερη Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ, γιά τήν ὁποία τήν πρωτοβουλία εἶχε ὁ *Ἰωάννης ὁ 23ος*, πού τοποθετοῦσε τόν Χριστό καί τό Εὐαγγέλιό του ὑψηλότερα ἀπό ὅλες τίς ἄλλες ἀξίες. Δέν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία ὅτι ὁ *Ἰωάννης* ἐπιθυμοῦσε τήν προσαρμογή στόν κόσμο, ἡ ὁποία ὄφειλε νά μήν εἶναι οὔτε ἁπλή ἀπομίμηση, οὔτε μία ἁρμονική, ἐλεύθερη ἀπό ἐντάσεις, ἐξομοίωση. Πρό πάντων ὅμως, εἶναι δύσκολο νά ἀποτιμηθεῖ ἡ σημασία τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ *Ἰωάννης* ἦταν ὁ πρῶτος πάπας, ὁ ὁποῖος διέκρινε καί ἀναγνώρισε τήν ἐλευθερία σάν οὐσιαστική πνευματική δύναμη.

Ἐάν σκεφθοῦμε ποιό ρόλο ἔπαιξε στήν ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας ἡ ἀναγνώριση, πού ἀκολούθησε ἀπό τόν *Μαρτῖνο Λούθηρο* καί τή *Μεταρρύθμιση*, τῶν οὐσιαστικῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου γιά ἐλευθερία, δέν εἶναι δύσκολο νά φαντασθοῦμε τήν πραγματικά κοινωνιολογική σημασία πού ταιριάζει στή Δεύτερη Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ, ἡ ὁποία ὑπῆρξε φορέας τοῦ πνεύματος τοῦ πάπα *Ἰωάννη τοῦ 23ου*. Τό οἰκουμενικό ἄνοιγμα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καί ὁ Διάλογος, πού ἔγινε δυνατός μέ τό ἄνοιγμα αὐτό, θά ἦταν π.χ. ἀδύνατα, ἐάν δέν εἶχε ὑπάρξει προηγουμένως ἡ θέληση τοῦ πάπα *Ἰωάννη* νά θέσει τήν Καθολική Ἐκκλησία σέ κίνηση, ἡ ὁποία μπορεῖ νά ἐλευθερώσει θεολογία καί Ἐκκλησία, ἀλλά καί τούς λαϊκούς, ἀπό μιά δομή καί μιά νοοτροπία, πού μᾶς θυμίζουν χαρακτηριστικά τῆς μεσαιωνικῆς κοινωνίας, δηλαδή τήν κάθετη δομή καί τήν κοινωνικοπολιτική ἀνηλικιότητα τοῦ ἀνθρώπου.

Τό *οἰκουμενικό ἄνοιγμα τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας* εἶναι οἰκουμενικό ὑπό διπλή ἔννοια. Πρῶτον, ἐπειδή ἡ Καθολική Ἐκκλησία ἔδειξε τήν εἰλικρινή ἑτοιμότητά της νά ἔλθει σέ συνομιλία μέ *ὅλους τούς ἀνθρώπους* καλῆς θελήσεως, ὅπου ἐδῶ ἡ λέξη *Οἰκουμένη* παρουσιάζεται μέ τήν ἀρχική της γεωγραφική ἔννοια, δηλαδή μέ τήν ἔννοια ὅλης τῆς κατοικούμενης γῆς. Καί δεύτερο, ἐπειδή ἡ Σύνοδος προσπάθησε νά ἀπευθυνθεῖ σέ *ὅλους τούς Χριστιανούς*. Ἔτσι, ἀπευθύνθηκε σέ μιά Οἰκουμένη, ἡ ὁποία, κατά τόν Ὠριγένη (*P.G.*, 13,336), ἀποτελεῖται ἀπό *ὅλους* τούς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι διά τοῦ Χριστοῦ ἐπανορθώθηκαν ἀπό τό προπατορικό ἁμάρτημα καί πιστεύουν στόν Πατέρα, τόν Υἱό καί τό Ἅγιο Πνεῦμα.

Ἐάν θέλουμε νά κοπιάσουμε γιά τά συγκεκριμένα γνωρίσματα τοῦ οἰκουμενικοῦ ἀνοίγματος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, πρέπει νά ἀνασύρουμε τό *Διάταγμα περί τοῦ Οἰκουμενισμοῦ*. Γιατί, κατά τή γνώμη μου, στό ἔγγραφο αὐτό πρέπει νά ἀναζητηθοῦν οἱ σημαντικότερες τάσεις γιά ἕνα οἰκουμενικό ἄνοιγμα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐδῶ ἐκφράζεται πολύ καθαρά ὅτι ἡ Καθολική Ἐκκλησία ἔχει τήν εἰλικρινή ἐπιθυμία νά συνεργασθεῖ μέ ὅλους τούς χριστιανούς τοῦ Κόσμου καί μάλιστα γιά τή διάδοση καί τήν πραγμάτωση τῆς θέλησης τοῦ Θεοῦ ἐπί τῆς γῆς.

Ὅμως, δέν θά καταλάβουν ὅλοι τό ἔγγραφο αὐτό στή βαθειά του ἔννοια. Ὅλοι οἱ θεολόγοι πού διαβάζουν αὐτό τό ἔγγραφο, ἀπό τήν ἄποψη τοῦ δικοῦ τους δόγματος, δέν θά μπορέσουν νά ἐλευθερωθοῦν ἀπό τό «παπικό σύμπλεγμα», τό ὁποῖο ὁδηγεῖ στό νά γίνεται αὐτό τό ἔγγραφο γιά τόν οἰκουμενισμό μονόπλευρα ἀντιληπτό. Ἐκεῖνος ὅμως πού δέν διαβάζει αὐτό τό ἔγγραφο μέ ξένα γυαλιά, ἀλλά μέ τά ἴδια του τά μάτια, θά ἀνακαλύψει, μεταξύ ἄλλων, ὅτι οὔτε ὁ πάπας, οὔτε ἡ Καθολική Ἐκκλησία ὀφείλουν νά εἶναι τό κέντρο τοῦ οἰκουμενισμοῦ, ἀλλά ὅτι ἡ μεταστροφή τῆς καρδιᾶς καί ἡ ἁγιότητα τῆς ζωῆς, ἐν συνδυασμῷ μέ τήν ἰδιωτική καί τή δημόσια προσευχή, πρέπει νά θεωροῦνται ἡ ψυχή ὁλόκληρης τῆς οἰκουμενικῆς κίνησης. Ἐδῶ πρόκειται γιά ἕναν «πνευματικό οἰκουμενισμό», ὁ ὁποῖος μπορεῖ νά εἶναι ἐγγύηση ὅτι ὁ καθολικός οἰκουμενισμός δέν ἐκφυλίζεται σέ μιά μονόπλευρη προσπάθεια γιά συσπείρωση ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν περί τήν Ρώμη. Διότι ὁ «πνευματικός οἰκουμενισμός» ὁ ὁποῖος, κατά τή γνώμη μου, στό Διάταγμα περί τοῦ Οἰκουμενισμοῦ διακρίνεται περισσότερο ἀπό τόν «πραγματιστικό οἰκουμενισμό», σήμερα ἀκριβῶς εἶναι τόσο ἀπαραίτητος, γιά νά ὑπερνικήσει τόν μεγάλο κίνδυνο πού ὑπάρχει στό ὅτι ἡ οἰκουμενική κίνηση μπορεῖ νά γίνει μία κίνηση πού θέλει νά ἐπιτύχει τήν ἑνότητα μόνο ἐπί τῇ βάσει κοινωνικῶν, πολιτικῶν καί οἰκονομικῶν σκέψεων, τεχνητά καί *ἐπιφανειακά*.

Ὁ «πνευματικός οἰκουμενισμός» παραμένει ἡ σημαντικότερη ἐγγύηση ὅτι ἡ ἑνότητα πού θέλουμε νά πετύχουμε προκύπτει ἀπό ἕναν συνεπή *χριστιανικό τρόπο ζωῆς*. Μιά τέτοια ἑνότητα δέν μπορεῖ *ποτέ* νά ἔχει ὡς κέντρο της τήν Ἀθήνα, τήν Κωνσταντινούπολη, τή Ρώμη ἤ τή Γενεύη. Μιά τέτοια ἑνότητα μπορεῖ καί πρέπει νά εἶναι *μόνο χριστοκεντρική*. Μόνο ἕνας χριστοκεντρικός οἰκουμενισμός μπορεῖ νά προδιαθέσει αἰσιόδοξα ὅλους τούς ἀνθρώπους πού ἐπιθυμοῦν τήν ἑνότητα, γιατί μόνο στόν Χριστό ἀνήκει τό μέλλον. Ἐπειδή ὅμως ἐκεῖνος θά δημιουργήσει τό ἄριστο γιά τό λαό του, θά δείξει καί τόν *ἄριστο* δρόμο γιά τήν ἕνωση ὅλων τῶν ἀνθρώπων πού πιστεύουν σ' αὐτόν καί θά ὁδηγήσει τούς ἐκλεκτούς το , οἱ ὁποῖοι σίγουρα δέν εἶναι ταυτόσημοι μέ τούς «οἰκουμενικούς ἀξιωματούχους», σ' αὐτόν τόν δρόμο. Ἕνας καθαρά πραγματιστικός οἰκουμενισμός, ἀργά ἤ γρήγορα, θά δημιουργήσει νέες καταστάσεις συγκρούσεων. Γιατί τά

περισσότερα σημεῖα συγκρούσεων ἔπρεπε καί πρέπει νά ἀναζητηθοῦν ὅλο καί περισσότερο ἐπί τοῦ πραγματιστικοῦ καί λιγότερο ἐπί τοῦ θεολογικοῦ πεδίου.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι, στό Διάταγμα περί τοῦ Οἰκουμενισμοῦ, ἡ Καθολική Ἐκκλησία ἐμφανίζεται γενικά ὡς *ἡ* Ἐκκλησία, ἡ ὁποία «κατέχει ὅλον τόν πλοῦτο τῆς ὑπό τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυφθείσης ἀλήθειας καί τῶν μέσων ἐλέους». Ὅμως, ἡ διαπίστωση αὐτή θά μποροῦσε νά ἐκπλήξει μόνο ἐκείνους πού ζοῦν μέ τήν ἐλπίδα ὅτι ἡ Καθολική Ἐκκλησία μπορεῖ μόνη της νά ἀμφισβητηθεῖ ὡς ἡ Μία Ἁγία. Ἀκριβῶς ἔτσι, αὐτή ἡ διαπίστωση μποροῦσε νά ἀπογοητεύσει μόνο ὅλους τούς ὀνειροπόλους, πού δέν ἔχουν ἐννοήσει ὅτι ὁ οἰκουμενισμός δέν μπορεῖ νά ἐξισωθεῖ μέ τό πρόβλημα ἰδίων πεποιθήσεων ὑπέρ μιᾶς τεχνητῆς ἑνότητας.

Χριστιανοί, ὅμως, οἱ ὁποῖοι μποροῦν νά σκέπτονται «ρεαλιστικά» καί μέ κατανόηση, δηλαδή οἰκουμενικά, ἐννοοῦν πολύ καλά ὅτι ἡ Καθολική Ἐκκλησία δέν μπορεῖ καί δέν πρέπει νά αὐτοαμφισβητηθεῖ. Γι' αὐτό, χαιρετίζουν τό γεγονός ὅτι ἡ Δεύτερη Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ μπόρεσε νά ψηφίσει ἕνα Διάταγμα περί τοῦ Οἰκουμενισμοῦ, τό ὁποῖο ὑπό τριπλῆν ἔννοια μπορεῖ νά χαρακτηρισθεῖ ἰδανικό. Πρῶτο, γιατί ἐκθέτει τίς ἴδιες θέσεις σύντομα, ἀντικειμενικά καί μέ σαφήνεια, *χωρίς ἐπί πλέον νά θίγει ἀνθρώπους ἄλλης πίστεως*. Δεύτερο, γιατί ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ *ἀνανέωση* τῆς Ἐκκλησίας ἔχει «ἰδιαίτερη οἰκουμενική σημασία», ὅπου σέ *πρώτη θέση ἀσκεῖται αὐτοκριτική*. Καί τρίτο, γιατί τό διάταγμα αὐτό, ἀπό τήν ἀρχή ὡς τό τέλος, διακατέχεται ἀπό τό πνεῦμα ὅτι ἡ ἕνωση δέν μπορεῖ νά εἶναι ἔργο ἀνθρώπων, ἀλλά ὅτι πρέπει νά ἐναποθέσουμε τίς ἐλπίδες μας «*τελείως* στήν προσευχή τοῦ Χριστοῦ γιά τήν Ἐκκλησία, στήν ἀγάπη τοῦ πατέρα πρός ἐμᾶς καί στή δύναμη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος».

Αὐτά τά τρία σημεῖα πού, κατά τή γνώμη μου, καθορίζουν τόν ἰδανικό χαρακτήρα τοῦ Διατάγματος περί τοῦ Οἰκουμενισμοῦ, εἶναι δυνατό νά χρησιμεύσουν συγχρόνως ὡς κατευθυντήριες γραμμές πρακτικῆς οἰκουμενικῆς ἐργασίας. Ἔτσι, πρέπει νά μάθουν ὅλες οἱ Ἐκκλησίες ὅτι ὁ οἰκουμενισμός δέν μπορεῖ νά εἶναι ἕνας *ψεύτικος εἰρηνισμός*. Δέν πρόκειται ἐδῶ ἡ πολεμική, ἡ ὁποία ἄλλοτε δημιουργοῦσε ἀπό τή Θεολογία καί τούς θεολόγους κατ' ἐξοχήν θρησκευτικό φανατισμό καί φανατικούς, νά ἀντικατασταθεῖ ἀπό εἰρήνη πού μοιάζει μέ τήν ἡσυχία νεκροταφείου. Γιατί ὅλες οἱ Ἐκκλησίες πρέπει νά ἀποτελοῦνται ἀπό ἀνθρώπους, γιά τούς ὁποίους βασικά ἰσχύει μόνο μία ἐκλογή καί μάλιστα *Χριστός ἤ τίποτε*. Ἐπειδή ὅμως κάθε ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος θέλει νά ζεῖ κάθε μέρα ἀπό τήν πίστη του, διαμορφώνει τήν ἐπαφή του μέ τόν Θεό δυναμικά καί προσωπικά, δέν εἶναι δυνατό μιά *ἐξίσωση* εἰς βάρος τῆς ἀνομοιότητας νά βοηθήσει καί νά προαγάγει οὔτε τίς Ἐκκλησίες οὔτε τόν Χριστιανισμό ὡς σύνολο. Γι' αὐτό, οἰκουμενικά σκέπτεσθαι καί ἐνεργεῖν δέν σημαίνει: σκέπτεσθε καί ἐνεργεῖτε ἀκριβῶς ὅπως οἱ ἄλλοι. Μία οἰκουμενική θεολογία δέν μπορεῖ, κατά τή γνώμη μου, νά εἶναι οὔτε πολεμική οὔτε εἰρηνική. Μία οἰκουμενική θεολογία πρέπει νά εἶναι μία *ἐννοοῦσα θεολογία*. Ὅπου δέ ἀναφέρω ἐννοοῦσα θεολογία, ἐννοῶ λιτά καί ἁπλᾶ τήν ἱκανότητα νά μπορῶ νά ξεχνῶ τίς ἴδιες θέσεις χωρίς νά τίς ἐγκαταλείπω. Ἔτσι, μπορῶ, χωρίς καμιά ἐπιβάρυνση, νά εἰσέλθω στή θέση τοῦ συνομιλητῆ μου, γιά νά *ζήσω*, ἀπό τή θέση αὐτή, τίς ἰδέες του περί πίστεως. Ἐάν καί ὁ συνομιλητής μου κάνει τό ἴδιο, μπορεῖ νά προκύψει ἕνας *διάλογος*, ὁ ὁποῖος πραγματικά εἶναι κάτι περισσότερο ἀπό φλυαρία. Ὅποιος δέν ἀκούει μέ κατανόηση τί ἔχει νά πεῖ ὁ ἄλλος, κάνει τόν ἑαυτό του ἔνοχο μιᾶς ἀπρόσεκτης ἀκρόασης καί πλανᾶται μέ τή συναίσθηση ὅτι, καί ὅμως, γνωρίζει τί ἔχει νά πεῖ ὁ ἄλλος. Ἐδῶ πρόκειται—γιά νά ἀναφέρουμε τόν *Dietrich Bonhoeffer*—γιά μιά «ἀνυπόμονη ἀπρόσεκτη ἀκρόαση, ἡ ὁποία περιφρονεῖ τόν ἀδελφό καί περιμένει πότε νά πάρει ὁ ἴδιος τόν λόγο καί νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τόν ἄλλο». Αὐτό δέν εἶναι ἐκπλήρωση τῆς ἀποστολῆς μας, καί εἶναι βέβαιο ὅτι, καί ἐδῶ, στή στάση μας πρός τόν ἀδελφό, ἀντικατοπτρίζεται μόνο ἡ σχέση μας πρός τόν Θεό.

Ἐπειδή τό οἰκουμενικό ἄνοιγμα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, μετά ἀπό τή Δεύτερη Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ, καθιστᾶ δυνατό ὄχι μόνο τόν Διάλογο μέ *ὅλους τούς χριστιανούς* ἀλλά καί τόν Διάλογο μέ *ὅλους τούς ἀνθρώπους* καλῆς θελήσεως, προσφέρεται στήν Καθολική Ἐκκλησία ἡ εὐκαιρία νά ἀνανεωθεῖ μέ ἀξίες, οἱ ὁποῖες πρωτύτερα ἦταν δυνατό νά ἀναπτυχθοῦν καί νά πραγματοποιηθοῦν μόνο ἔξω ἀπό τήν Ἐκκλησία. Ἔτσι, μπορεῖ ὁ κόσμος νά ἐπιστρέψει στήν Καθολική Ἐκκλησία καί στή θεολογία της μερικές χριστιανικές ἀξίες, τίς ὁποῖες ἐχάρισαν κάποτε στόν κόσμο ἡ θεολογία καί ἡ Ἐκκλησία, γιά νά τίς ξεχάσουν οἱ ἄνθρωποι μετά ἤ καί νά τίς καταπολεμήσουν ὑπέρ τῶν ἀξιώσεων ἰσχύος γιά τήν κυριαρχία ἐπί τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἐπονομαζόμενος ἐκλαϊκευμένος κόσμος μπορεῖ μέ αὐτό νά συντελέσει, ὥστε νά ἐπέλθει μιά *ἀποεκλαΐκευση τῆς θεολογίας καί τῆς Ἐκκλησίας*, ἡ ὁποία θά μποροῦσε νά παρατηρηθεῖ στό ὅτι θεολογία καί Ἐκκλησία δέν καταβάλλουν πλέον προσπάθεια γιά τήν ἐγκαθίδρυση μιᾶς στατικῆς «χριστιανικῆς παγκόσμιας κατάστασης». Ἡ ἐκλογή εἶναι μία θεολογία καί μία Ἐκκλησία, οἱ ὁποῖες ἐλεύθερες ἀπό ὅλους τούς ἐξαναγκασμούς αὐτοῦ τοῦ κόσμου μποροῦν νά συμπεριφέρονται ἔτσι, ὥστε *κάθε ἄνθρωπος* νά ἔχει τή δυνατότητα νά πληροφορεῖται τή θέληση καί τή δύναμη ἐκείνου τοῦ ὁράτου ἀνθρώπου, στόν ὁποῖο ὁ Χριστιανισμός ὀφείλει τό ὄνομά του.

IX

9η Ὑπόθεση: Ὁ μετασυνοδικός Καθολικισμός δείχνει ὅτι ἡ μεγαλύτερη ἀδυναμία τῆς καθολικῆς θεολογίας βρίσκεται στήν προηγούμενη ἰσχύ της. Μέ τό ὅτι βοήθησε παλαιότερα τόν Χριστιανισμό νά ἐπιβληθεῖ ὡς χριστιανικός θεσμός, ὁ ὁποῖος πίστευε ὅτι μπορεῖ νά ἐκτελέσει καί νά διαφυλάξει μιά χριστιανική παγκόσμια κατάσταση, συνετέλεσε στή δημιουργία μιᾶς παράδοσης, πού ἐμποδίζει ὄχι μόνο τήν ἐλεύθερη ἐξέλιξη τοῦ κάθε καθολικοῦ, ἀλλά καί τή δική της ἀνανέωση. Ἡ παράδοση αὐτή στηρίζεται σέ μιά κοινωνική τάξη, ἡ ὁποία μάλιστα, στά πλαίσια τῆς ἐπονομαζόμενης Χριστιανικῆς Δύσης, ἔχασε πολύ σέ σπουδαιότητα καί ἰσχύ. Ἐπειδή ὅμως αὐτή ἡ τάξη τῆς θεολογίας καί τῆς Ἐκκλησίας, ἐπιθυμητή ἀπό τόν Θεό, ἐπικυρώθηκε καί καθαγιάστηκε, ἡ ἀπό τό πνεῦμα αὐτῆς τῆς τάξης ζῶσα θεολογική καί ἐκκλησιαστική πα-

ράδοση παίρνει ἀπόλυτη ἀξία καί μεταβάλλεται δι' αὐτοῦ σέ παράδοση. Ἐνῶ ὁ κόσμος, μέ τήν ἐντύπωση τῶν ἰδανικῶν ἐλευθερία, ἰσότητα καί ἀδελφότητα, μπόρεσε νά ἐλευθερωθεῖ γρήγορα ἀπό τό συνονθύλευμα ἀπάνθρωπων κοινωνικῶν δομῶν, ἡ Ἐκκλησία ἔμεινε ἀκόμη μέσα σ' αὐτές τίς δομές. Γιά νά μήν ἀμφισβητηθεῖ ἡ ἀξιοπιστία τους, ἀναγκάστηκαν θεολογία καί Ἐκκλησία νά κηρύξουν τά ἐκλαϊκευμένα περιεχόμενα καί τίς μορφές τους ὡς ἱερά καί ἀμετάβλητα.

Μόνο ἕνας μεγάλος πάπας, μέ δεδηλωμένο προσωπικό χάρισμα καί μέ ἀπεριόριστη πίστη στόν Χριστό καί στό Εὐαγγέλιό του, μπόρεσε νά ἐλευθερώσει τόν Καθολικισμό ἀπό τά δεσμά του, γιατί στά δεσμά αὐτά ἀνήκει πρωτίστως ἡ θεολογικά ἐπικυρωμένη καί δογματικά θεμελιωμένη ἀπόλυτη ἰσχύς τοῦ πάπα. Αὐτόν τόν πάπα ἔβγαλε ὁ ἐπονομαζόμενος ἐκλαϊκευμένος 20ός αἰώνας· ὀνομαζόταν *Ἰωάννης*. Τό ἔργο δμως τοῦ πάπα Ἰωάννη μετέθεσε ὁλόκληρο τόν Καθολικισμό, καί ἰδίως τή συνηθισμένη στήν παράδοση ἱεραρχία, σέ μία κατάσταση φόβου, ὁ ὁποῖος μᾶς ἀναγκάζει νά σκεφθοῦμε τόν *Sören Kierkegaard,* πού χαρακτήρισε τόν φόβο *«ἀπάτη τῆς ἐλευθερίας»*. Παλαιότερα, θεολογία καί Ἐκκλησία χρησιμοποιοῦσαν τόν φόβο τῶν ἀνθρώπων, γιά νά τούς ἐξαναγκάσουν σέ ὑπακοή. Σήμερα, θεολογία καί Ἐκκλησία φοβοῦνται οἱ ἴδιες. Φοβοῦνται ἀπό τίς δυνατότητες πού ἡ ἐλευθερία ἀφήνει ἀνοιχτές.

Μόνον ὑπ' αὐτήν τήν ἔννοια μποροῦν νά ἑρμηνευθοῦν φαινόμενα τοῦ μετασυνοδικοῦ Καθολικισμοῦ, ὅπως ἡ Ἐγκύκλιος «Humanae Vitae», ἤ ἡ θέση τῆς Ἱεραρχίας ἔναντι σημαντικῶν προβλημάτων, ὅπως ἐκείνου τῆς ἀγαμίας τοῦ κλήρου. Ὁ φόβος, δμως, ἀπό τίς δυνατότητες πού δίνει ἡ ἐλευθερία, μπορεῖ νά ἐπιδράσει καί θετικά. Μπορεῖ νά διαφυλάξει τόν Καθολικισμό ἀπό τόν νεοκονφορμισμό, ὁ ὁποῖος, πολλές φορές, ὠθεῖ τούς θεολόγους τῶν εὐαγγελικῶν ἐκκλησιῶν μέχρι τά ὅρια τοῦ γελοίου. Ἐάν αὐτός ὁ φόβος δέν εἶναι μόνο γιά ἀπώλειες τοῦ ἰδίου κύρους καί τῆς ἰσχύος, ἀλλά εἶναι εἰλικρινής φόβος γιά τήν τύχη τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας καί τοῦ ἀνθρώπου πού ἐπλήγηκε ἀπό αὐτήν, τότε ὁ φόβος αὐτός εἶναι δημιουργικός καί στήν κρίσιμη στιγμή αἴρεται μέ τήν πίστη, ὥστε γιά τήν τύχη τοῦ Χριστιανισμοῦ δέν ἀποφασίζουν οἱ *ἀντιπρόσωποι* τοῦ Χριστοῦ, ἀλλά ὁ *Θεός* μόνον.

X

10η Ὑπόθεση: Ἡ ἐξέταση καί ἡ ἐμβάθυνση τῶν ἀλληλοεπιδράσεων μεταξύ θεολογίας καί κοινωνίας μᾶς βοήθησαν νά διατυπώσουμε ἐννέα ὑποθέσεις, πού ἡ χρησιμότητά τους ἔχει διπλή σημασία. Ἀφ' ἑνός, μᾶς βοηθοῦν νά φέρουμε πιό κοντά στή λύση τους τά προβλήματα πού προκύπτουν ἀπό τή δῆθεν «ἐκλαΐκευση» τοῦ κόσμου. Ἀφ' ἑτέρου, δείχνουν τή λειτουργία τῶν θεολόγων στήν κοινωνία ὅσο τό δυνατό πιό ἀντικειμενικά καί χωρίς δέσμευση ἀπό ἀξίες, ὑποδεικνύοντας τή στενή συγχώνευση τῆς θεολογίας μέ τίς ἑκάστοτε δομές καί τά κοινωνικά συστήματα, καθώς καί τήν ἐξάρτησή τους ἀπό μή χριστιανικούς καί μή θεολογικούς παράγοντες. Καί οἱ ἐννέα ὑποθέσεις παρέχουν τό δικαίωμα νά διατυπώσουμε τή βασική ὑπόθεση ὅτι ἡ ἐπονομαζόμενη «ἐκλαΐκευση» εἶναι ἕνας θεολογικός μῦθος. Οἱ ἔρευνές μου πού ἀποσκοποῦν στήν ἐπαλήθευση αὐτῶν τῶν ὑποθέσεων, καθώς καί τό ἀντίστοιχο ἱστορικό καί ἄλλο ὑλικό, ἐνίσχυσαν τήν πεποίθησή μου ὅτι οἱ θέσεις πού δημιουργήθηκαν γιά τήν ἐκλαΐκευση δέν εἶναι κοινωνιολογικά ἀντιπροσωπευόμενες θέσεις, ἀλλά συστατικά στοιχεῖα ἑνός θεολογικοῦ πιστεύω. Τό πιστεύω αὐτό θέλει ἤ νά ἀντικειμενικοποιήσει τήν ὑποκειμενική ἀπιστία τῶν φορέων του ἤ εἶναι τό προϊόν μιᾶς ἀνιστορικῆς σκέψης, ἡ ὁποία πιστεύει ὅτι μπορεῖ, στά πλαίσια μιᾶς περιπεσούσης στόν ἐμπειρισμό κοινωνιολογίας τῆς θρησκείας, νά ἐξακριβώσει μέ ἀριθμούς τήν ὕπαρξη ἤ μή τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο, στόν ὁποῖο ζοῦμε. Μπορεῖ εὔκολα νά ἀποδειχθεῖ ὅτι, ἐνῶ ποτέ δέν ὑπῆρξε οὔτε μπορεῖ νά ὑπάρξει μιά «ἐκλαΐκευση τοῦ κόσμου», ἄρχισε μιά ἐκλαΐκευση τῆς χριστιανικῆς πίστης—μέ τήν ἔννοια τοῦ: ὅμοιος τούτῳ τῷ κόσμῳ γίγνεσθαι—ἤδη μέ τήν Κωνσταντίνειο καμπή, γιά νά φθάσει στό ἀποκορύφωμά της μέ τήν *ὁλοκληρωτική προσαρμογή* τῆς θεολογίας καί τῶν ἐκκλησιῶν στίς εὐρεθεῖσες τάξεις. Ἐπειδή οἱ τάξεις αὐτές δέν ὑπάρχουν πλέον, δημιουργεῖται ἀσυμφωνία ἀνάμεσα στήν Ἐκκλησία καί στόν κόσμο, πού οἱ ἐκκλησίες προσπαθοῦν νά ἄρουν μέ μιά *νέα εἴσοδο στόν κόσμο,* τήν ὁποία μποροῦμε νά χαρακτηρίσουμε ὡς ἐκλαΐκευση νέας μορφῆς καί ἡ ὁποία παίρνει τή διάσταση ἑνός νεοκονφορμισμοῦ τῶν ἐκκλησιῶν καί τῆς θεολογίας. Σ' αὐτό συγκαταλέγεται καί ἡ ἐκλαΐκευση τῆς θεολογίας, ἡ ὁποία πολλές φορές θέλει νά ἐπικρατήσει ὡς *κοινωνιολογία.* Ἐάν θέλουμε νά θεωρήσουμε τήν ἐκλαΐκευση ὄχι ὡς ἐκλαΐκευση τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλά ὡς ἐκλαΐκευση τοῦ κόσμου, ὑπό τήν ἔννοιαν μιᾶς ἀποχριστιανοποίησης, πρέπει πρῶτα νά ἀποδείξουμε ὅτι ὁ κόσμος ἦταν κάποτε χριστιανικός καί ὅτι μπορεῖ ἐν γένει νά εἶναι χριστιανικός.

Οἱ γνώσεις δμως πού ἀποκτήσαμε σχετικά μέ τή *λειτουργία τῆς θεολογίας* μᾶς ἔδειξαν, σαφῶς, ὅτι ἡ θεολογία προσανατολιζόταν πάντοτε πρός τίς ὑφιστάμενες ἰδεολογίες, τά κοινωνικά συστήματα καί τίς δομές καί ὅτι γι' αὐτό δέν ἦταν σέ θέση νά μεταβιβάσει στόν κόσμο *τόν* Χριστιανισμό, τόν ὁποῖο μᾶς παρέδωσε ἡ θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τόν Χριστιανισμό αὐτόν ἀνακάλυψε ὁ κόσμος τή στιγμή πού ἀπόκτησε τήν ἀνεξαρτησία του ἀπό θεολογία καί Ἐκκλησία ἤ—μᾶλλον—ἀπό τή στιγμή πού παρουσιάστηκε τό φαινόμενο, τό ὁποῖο οἱ θεολόγοι ἑρμήνευαν ὡς «ἐκλαΐκευση τοῦ κόσμου». Ἐνῶ θεολογία καί Ἐκκλησία παρέμειναν ἐξαρτημένες ἀπό τίς δομές, τίς ὁποῖες ἐπικύρωναν, ἀπέκτησε ὁ κόσμος τήν ἀναγκαία ἐλευθερία, γιά νά πραγματοποιήσει ὅ,τι εἶναι τό ἄλφα καί τό ὠμέγα τῆς θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης, δηλαδή τόν *νέον ἄνθρωπο,* ὁ ὁποῖος, μέ τήν πίστη του, μπορεῖ νά ἐλευθερωθεῖ ἀπό κάθε ἐξαναγκασμό, γιά νά διαθέσει ὅλες του τίς δυνάμεις γιά τήν ἀνανέωση τοῦ κόσμου καί τῆς κοινωνίας.

Αὐτός ὁ *νέος ἄνθρωπος* εἶναι ἡ μέγιστη ἐλπίδα ἀλλά καί ὁ μέγιστος κίνδυνος τῆς θεολογίας καί τῆς Ἐκκλησίας. Διότι αὐτός ὁ ἄνθρωπος συντελεῖ στήν ἀνανέωση τῆς θεολογίας καί τῆς Ἐκκλησίας ἀναγκά-

ζοντάς τες σέ *ἀπεκλαΐκευση,* καί ἐπομένως σέ ἐγκατάλειψη πληθώρας θέσεων τόσων αἰώνων. Ὁ ἴδιος *ἄνθρωπος* ὅμως μπορεῖ, σέ περίπτωση πού αὐτό μπορεῖ νά θεωρεῖται ὁριστικό καί ὄχι προσωρινό—μέ τήν ἔννοια τοῦ χρονικοῦ—, νά ἐκθέσει σέ κίνδυνο θεολογία καί Ἐκκλησία, καθιστώντας τες ἐξαρτώμενες ἀπό αὐτόν. Τότε ὅμως θά ἦσαν, θεολογία καί Ἐκκλησία, ἐξαρτώμενες ὄχι ἀπό τόν αἰώνιο Θεό, ἀλλά πάλι ἀπό τόν ἐφήμερο ἄνθρωπο, καί μάλιστα ὄχι ἀπό κάθε ἄνθρωπο, ἀλλά ἀπό ἕναν ὁρισμένο τύπο ἀνθρώπου: ἀπό τόν σημερινό ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος, μολονότι προσεγγίζει τόν τύπο ἐκείνου πού μποροῦμε, μέ τό πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, νά χαρακτηρίσουμε *νέον ἄνθρωπο,* ἐν τούτοις εἶναι ἀκόμη πολύ μακριά ἀπό τόν ἰδανικό τύπο τοῦ *νέου ἀνθρώπου,* καί ἔτσι εἶναι *ἀκόμη* πολύ μακριά ἀπό αὐτό τό ὁποῖο ἐπίστευαν ὅτι ἔχουν πετύχει παλαιότεροι ἄνθρωποι καί κοινωνίες: ἕναν χριστιανισμό πού ἀνταποκρίνεται στή θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Θεολογία καί Ἐκκλησίες μποροῦν τότε νά δώσουν νέα ὥθηση στή θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἄν δέν προσπαθήσουν νά διορθώσουν τά παλαιότερά τους μέ νέα σφάλματα. Στά παλαιότερα σημαντικότερα σφάλματα συγκαταλέγονταν ἕνας μονόπλευρος *θεοκεντρισμός* ἐπί ζημία τοῦ ἀνθρώπου καί τῶν προβλημάτων του. Προσέτι, ἡ ἐνσυνείδητη ἤ ἀσυνείδητη περιφρόνηση τῆς θεμελιώδους ἀλήθειας, ὅτι δέν μποροῦμε μέ τή βοήθεια τῆς ζωῆς, τῆς διδασκαλίας καί τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ νά ἐπικυρώσουμε καμιά οἰκονομική, πολιτική, ἤ κοινωνική *τάξη* ὡς ἐπιθυμητή ὑπό τοῦ Θεοῦ.

Στά σύγχρονα σφάλματα πού ἤδη διαπράττουν θεολογία καί κοινωνία, συγκαταλέγονται μεταξύ ἄλλων ὁ *ἀνθρωποκεντρισμός,* ὁ ὁποῖος κάνει τόν ἄνθρωπο ἐπίκεντρο ὅλης τῆς θεολογίας. Ἐπίσης, ἡ τάση νά ἱεροποιεῖται ἀντί τῆς *τάξης* ἡ *ἀταξία* ὡς ἐπιθυμητή ὑπό τοῦ Θεοῦ.

Καί ὅμως, ὁ κριτικός παρατηρητής τῶν ἀλληλοεπιδράσεων μεταξύ θεολογίας καί κοινωνίας μπορεῖ νά τρέφει τή δικαιολογημένη ἐλπίδα ὅτι θεολογία καί Ἐκκλησία καταβάλλουν εἰλικρινή προσπάθεια νά καταλάβουν τόν σημερινό ἄνθρωπο καί νά τόν βοηθήσουν. Αὐτός ὁ ἄνθρωπος βοηθάει πάλι τή θεολογία καί τήν Ἐκκλησία, μέ τή σωστή του ἀνησυχία καί κυρίως μέ τό *ζωηρό ἐνδιαφέρον του γιά τό νέο,* νά σκέπτονται πάντοτε, ὅτι μία ἀπό τίς σημαντικότερες μαρτυρίες τῆς Καινῆς Διαθήκης βρίσκεται στή φράση: «Τά ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδού γέγονε καινά τά πάντα» (2. *Κορ.* 5,17). Στό νέο συγκαταλέγεται καί τό γεγονός ὅτι θεολογία καί Ἐκκλησία δέν μποροῦν νά ἐξουσιάσουν οὔτε τόν σημερινό ἄνθρωπο οὔτε τόν κόσμο του. Καί εἶναι καλά ἔτσι. Γιατί, ἀφοῦ δέν θέλουν νά ἐξουσιάσουν, ἐπειδή δέν μποροῦν νά ἐξουσιάσουν, ἀναγκάζονται νά ἀφήσουν τήν ἐξουσία σ' ἐκεῖνον, τόν ὁποῖον ἐπικαλοῦνται: τόν μοναδικό *Κύριο,* τόν ὁποῖο μπορεῖ νά ἀναγνωρίζει ἕνας Χριστιανός: τόν *Ἰησοῦ.*